

Žijeme v rajských poměrech

Rozhovor Gabriele Fischerové s Gôtzem W. Wernerem pro hospodářský magazín *brand eins*

Pokud jde o zboží a služby, nebylo o lidech nikdy v minulosti postaráno tak dobře jako dnes. Vyplývá z toho výzva: jak to zhodnotit? S nezaměstnaností stoupá i bezradnost. Vy máte určitou vizi, na jejímž základe by se daly tyto problémy řešit spojením základního příjmu a spotřební daně...

To je výsledek mých úvah - výchozí bod je jiný: mluvíme-li o hospodářství, musíme rozlišovat mezi aspekty celkového hospodaření a hospodaření jednotlivců, tedy mezi národním a podnikovým hospodařením. Na to se rádo zapomíná. Z hlediska celkového hospodaření jde o prospěch všech, z hlediska hospodaření jednotlivých podniků máme na mysli prospěch podniku, skupiny spolupracujících. Pak vypadají problémy často jinak.

Souhlasím.

Když to vezmeme ještě zásadněji, má hospodářství dvě úlohy. Jedna, ta podniková, zajišťuje lidem služby a zboží - to se nikdy nedařilo tak jako dnes, alespoň v rozvinutých národních hospodářstvích. Dnes žijeme v nákupním ráji, to znamená, že naše schopnost poskytovat zboží a služby je větší než potřeby lidí. Úlohou celkového hospodaření je zajistit lidem příjem.

Abyste mohli toto zboží také konzumovat?

Ano, jinak hospodářství nefunguje. Přestavme si třeba, že my dva bychom byli tak schopni, abychom zajistili veškerou výrobu zboží v plně automatizovaných továrnách. Všechno by bylo automatizované, žádný člověk by už nemusel na výrobě zboží pracovat. Co bychom pak museli udělat? Museli bychom lidem opatřit peníze nebo odběrní poukazy - peníze nejsou nic jiného - aby od nás mohli výrobky plně automatizovaných továren kupovat. A i když je taková továrna dosud ještě utopií, právě k ní máme namířeno: vývoj produkce už dávno předčil vývoj potřeb, máme nasycené trhy a potřebujeme stále méně lidí k výrobě tohoto nadměrného množství zboží. Přichází okamžik, kdy se můžeme osvobodit od nutnosti pracovat.

aby od nás mohli výrobky plně automatizovaných továren kupovat. A i když je taková továrna dosud ještě utopií, právě k ní máme namířeno: vývoj produkce už dávno předčil vývoj potřeb, máme nasycené trhy a potřebujeme stále méně lidí k výrobě tohoto nadměrného množství zboží. Přichází okamžik, kdy se můžeme osvobodit od nutnosti pracovat.

To by mohlo znít cynicky těm, kteří jsou od práce „osvobození“ proti své vůli.

Protože stále ještě trčíme ve starých paradigmatech: „Kdo nepracuje, ať nejí.“ Toto staré puritánské paradigma je hluboce zakořeněné! Ale když se na to podíváme důkladněji, zjistíme, že už jsme se s ním dávno rozloučili. Veškerá starobní péče spočívá v tom, že lidé mají ve stáří nárok na to, aby se o ně společnost postarala. Platíme na děti, protože i nezletilé je třeba zaopatřit odpovídajícími službami a produkty. Část obyvatelstva dostává finanční podporu v nezaměstnanosti, část sociální příspěvek. A další část nemusí pracovat, protože žije z finančního výtěžku svého majetku...

Konkrétně je na 26,5 milionů pravidelně zaměstnaných 20 milionů důchodců, 5 milionů nezaměstnaných a 2 miliony příjemců sociální výpomoci nebo příspěvku v dlouhodobé nezaměstnanosti. A to nezahrnuje dávky na děti a příspěvky studentům na studium.

Vidíte, a přece máme ještě stále v hlavě zafixováno, že příjem pochází z práce. A právě to musíme oddělit: na jedné straně je příjem, na druhé straně je fakt, že mezi námi žije někdo, kdo přichází se svým talentem, se svými schopnostmi a pracuje pro druhé.

Nebo pro sebe?

To je druhé paradigma, od něhož se musíme osvobodit: mylná víra, že pracujeme pro sebe a žijeme z finančního příjmu. Předně nevyplývá můj příjem z mé práce, nýbrž z toho, že jiní za mé úsilí vynaložené pro společnost platí svým pro- tiúsilím, vzájemnou službou - přechodně penězi, které do tohoto procesu vstupují - ať už je to u *bránáeins*, *dm*, či u jiné instituce. Dále je zde to, že ze svého příjmu nemohu být živ - to bych musel

jíst eurobankovky či kreditní karty. Jsem odkázán na to, že pro mne jiní pracují a vyrábějí spotřební zboží či poskytují služby, takže si mohu koupit chléb, mléko, vejce, cukr či sýr.

Není to jednoduše pouze jiná definice?

Ne, ne - v někdejší NDR jsme mohli názorně vidět, co se stane, když společnost nepochopí, že se jí bude dařit tím lépe, čím více lidí bude pracovat pro druhé: tam měli sice lidé peníze - ale nikdo za ně nepřinášel žádný výkon; proto byly obchody prázdné. Je podivuhodné, že ty lidi nenapadlo, že ze svých peněz nemohou žít, když neexistuje nikdo, kdo by naplnil police v obchodech.

Ted' jsou regály plné, ale chybějí peníze.

V penězích ten problém není - problém je v tom, že pořád spojujeme peníze, tedy příjem, s prací! Řekové v tomto ohledu už došli dále: normální Řek nepracoval, na to měl otroky. A našimi otroky jsou metody a stroje, které nám umožňují vyrábět stále více zboží při stále menším vynaloženém úsilí. Když však lidé už pracovat nemusejí, protože jim výrobní metody a stroje vše z větší části udělají, pak je právě musíme zaopatřit finančním příjmem.

Příjem dostane nikoli ten, kdo pracuje, nýbrž ten, kdo je přítomen: stará idea základního příjmu.

Ta idea může být stará - ale teprve dnes jsme v situaci, kdy ji můžeme realizovat. Teprve dnes jsou poměry takové, že hospodářství může vyrábět víc, než je potřeba. Ještě před třiceti, čtyřiceti lety tomu tak nebylo: proč jsme si přivedli do země gastarbeitery? Proč jsme trpělivě čekali dvanáct měsíců na volkswagen, na „brouka“? Kdyby totiž například došlo k opětovnému sjednocení [Německa] nikoli až v roce 1990, ale už v roce 1970 - za stejných rámcových podmínek, ale s produktivitou sedmdesátých let - museli bychom zavést přidělový systém. Pak bychom neměli na zaopatření

17 milionů lidí, měli bychom značný nedostatek.

I když nikdy nebyly lepší předpoklady, zůstává rozhodující otázka základního příjmu: kdo má na něj nárok?

Každý, koho si tak říkajíc беру na starost, ať už jako rodina, obec, země či stát. Každý, za koho se cítím zodpovědný.

A kdo je to , já“? Stát?

tomto případě to je společnost. Která, to mohu libovolně stanovit, přičemž jsem stále zastával princip subsidiarity - tedy aby zodpovědnost byla ponechána pokud možno menším provozním jednotkám. Takovou společností by mohla být i Evropská unie. Nebo celý svět - to by bylo ideální!

Pro začátek asi poněkud ambiciózní!

Přirozeně. Ale když to domyslíte do konce, mohla by taková globalizace vést k cíli, ke kterému směřujeme: abych se cítil zodpovědný zrovna tak za Egyptana jako za svoje třetí dítě. Hospodářství můžeme definovat takto: má za úkol spravedlivě rozdělit nedostatek - v tomto případě bídu lidí na celém světě. A nesmíme zapomínat, že my tady v Evropě máme klimaticky nejlepší podmínky, a můžeme tedy být produktivnější.

Zůstaňme nejdřív u Německa: jak se to má s tím základním příjmem?

Oddělíme práci a příjem. Nezaměstnanost máme ve skutečnosti jen proto, že říkáme: kdo nepracuje, je na obtíž tomu druhému. Kdybychom tuto představu neměli, mohli bychom říci: máme tolik a tolik lidí a tolik a tolik zboží. A protože máme tolik a tolik zboží, můžeme natisknout tolik a tolik peněz a rozdělit je mezi lidi. Pak by měl každý svůj základní příjem.

Tolik k teorii. A odkud by se braly ty peníze?

Ted' se dostáváme k otázce daní. To je úplně nové téma, ale obě věci

souvisejí se stejným paradigmatem: kdo pracuje, má příjem, a kdo má příjem, může žít - a proto děláme základ pro výpočet daně závislý na příjmu.

Že to není smysluplný princip, to se už proslechlo: proto mají vymahači daní na mušce zvýšení dědické daně a daně z majetku.

To není nová myšlenka: před několika sty lety, ještě když bylo nevolnictví a příjem nebyl tématem k diskusi, existovala například daň ze střechy, daň z oken. V podstatě to byla daň z majetku. Potom ten, kdo byl bohatý a měl hodně oken a vysokou střechu, platil vyšší daň než ten, kdo měl malou chajdu. Později, když už existoval příjem, byla tato praxe převzata: kdo měl větší příjem, platil víc než ten, kdo měl příjem menší. Ale to bylo ještě v době, kdy každý pracoval pro jednotlivé hospodářství - ne jako dnes, kdy pracuje pro celkové hospodářství, tedy s téměř stoprocentní dělbou práce.

Co se tím mění?

Přínos jednotlivce je platný jen v souhře s ostatními. Čím víc dokážu jako jednatel, čím víc zúrodňuji své schopnosti, tím větší je užitek pro společnost. A proto je neblahé, že máme takový daňový systém, který říká: čím víc svou práci přinášíš, tím vyšší daň musíš platit, a to progresivně. Když to shrneme, znamená to, že ten, kdo chce přinášet společnosti více, je v tom brzděn.

To je nepříjemné - ale i základní příjem stojí hodně peněz. Kde je brát?

Přejděme na druhou stranu, ke spotřebě. Skutečnost, že lidé něco spotřebují, vede k oněm infrastrukturním nutnostem, které musí společnost platit. V zásadě má daň za úkol rozdělovat výsledky hodnotové tvorby - na díl, s nímž mohou soukromě disponovat, a na druhý díl, s nímž disponuje společnost k organizování věcí společných. Lze to říci i jinak: jednatel se musí něčeho ze své soukromé spotřeby vzdát, aby mohla konzumovat

veřejná sféra. Zajímavé je, že zatímco jsme v otázce daní při zvyšujícím se výkonu svědky progresivního zvyšování, v otázce stoupající spotřeby vidíme degeneraci, pokles. Koupíte-li si něčeho tučt, vyjde vám jeden kus levněji, než když si koupíte jen jeden kus. To všichni známe.

Třeba je to takové malé vyrovnání.

Čistě chybný směr. Neboť ve skutečnosti by to mělo být tak, že by se přínos, vklad pro společnost, vůbec nezdaňoval a že by mělo být progresivně zdaňováno čerpání ze společné hodnoty. To znamená vždycky tehdy, kdy si někdo usmyslí, že má zvýšené nároky na zboží a služby, musí za to víc zaplatit. Ani to není nová myšlenka: spotřební daň už dávno máme. Ale ještě nám to neproniklo správně do vědomí a nedomýšlíme to: měli bychom daňový systém rozvíjet dále tak, aby byla zdaňována spotřeba, ale příspěvek do společného už ne. Kdo hodně spotřebuje, ať platí větší daň, kdo žije skromně, ať platí menší: opotřebovává méně ulici, méně používá letiště, spotřebuje méně elektrické a jiné energie, produkuje méně odpadků - vyžaduje toho na společnosti méně.

Když se ale stane spotřeba jediným zdrojem daní, pak budou lidé

s menšími příjmy postiženi více než dnes.

Proto budou dostávat základní příjem, a ten musí být tak vysoký, aby s ním jednotlivý občan mohl žít, sice s minimálními nároky, ale lidsky. A aby z toho mohl platit daň z přidané hodnoty.

Jak vysoký by musel ten základní příjem být?

To je další otázka, na kterou si společnost musí odpovědět. Ale dejme tomu, že by každý německý občan měl základní příjem 1 500 euro. Když pak všichni řeknou, prima, to mi stačí, a budou nadále jen konzumovat, pak bychom měli samozřejmě problém, pokud by ovšem nebylo ještě dosaženo „fischer-wemerovské“ plné automatizace výroby. Ale z toho nemusíme vycházet. Situace bude spíše taková, že si mnoho lidí řekne: ten základní příjem mi přijde vhod, ale já mám ještě další osobní cíle a potřeby - a budu

dál pracovat nikoli proto, že musím, ale protože chci. Teď mohu dělat, co se mi líbí, a nemusím pracovat zrovna tam, kde vydělám nejvíc peněz. Teď mohu pracovat tam, kde se ke mně slušně chovají. A kde se vyrábějí věci, se kterými se můžu ztotožnit. To by byla velká změna klimatu v sociální oblasti.

Věříte, že v takovém světě by chtěl ještě někdo dělat pokladní

v drogerii?

Ale jistě!

Proč?

Protože je hodně lidí, kteří to dělají rádi. Mluvím u nás hodně s lidmi a ptám se jich, jak se jim daří, ptám se na rodinné poměry a zjišťuji, že je spousta lidí, kteří pracují, i když to nemají zapotřebí. Pracují proto, že chtějí být mezi lidmi, protože chtějí být „zapojení“, jak se dnes říká.

Přesto bude stále taková práce, do které se nikdo nepohne.

Tu budeme buď muset dobře zaplatit, nebo vynalézt stroje, které ji udělají za nás. Taky zmizí dohadování o práci o víkendech: chce-li někdo v neděli pracovat, ať pracuje. Lidé budou osvobozeni od nutnosti pracovat. Vždyť nepotřebujeme žádné právo na práci ani žádnou povinnost pracovat - co potřebujeme, to je svobodná vůle k práci.

Je ta krásná utopie nějakým způsobem financovatelná?

Dnes je hospodářský výkon v Německu, v Evropě už tak vysoký, že mohou všichni přežít. Už dnes jsou všichni lidé zaopatřeni penězi - buď mají svůj vlastní příjem nebo majetek, nebo je mají z peněžních převodů. Peníze nejsou problém. Co je skutečný problém, „opravdová bída“, to popsal ve „Sternu“ (52/2004) váš kolega Walter Wullenweber ve vynikající reportáži ze zóny nevzdělaných: my nemáme problém s financováním, my máme kulturní

problém.

Žijeme v „krásném novém světě“ Aldouse Huxleyho („Brave New World“ - „Konec civilizace“), ve kterém se stále rozptylujeme a pak nemůžeme najít svou cestu.

Začněme to tedy měnit. Jak?

Musíme udělat tři kroky: snížit daně založené na příjmu, zvýšit spotřební daň a postupně, krok za krokem, zavádět občanské peníze (Bürgergeld). Řekněme, že od 1. května bude pro začátek pro každého základní příjem 400 euro bez ohledu na to, jestli pracuje, jestli pobírá důchod nebo sociální podporu. Pak by to znamenalo, že by pracující ve vašem nakladatelství a naši zaměstnanci v **dm** dostali od nás o 400 euro méně, protože tuto sumu dostanou jako základní příjem. Za to bychom museli zakalkulovat více do spotřební daně.

A jak by to pokračovalo?

Tak by to šlo dál a dál, až bychom dosáhli výše 1 500 euro pro každého a pak by se například jedna z našich pokladních zeptala, jestli jí vůbec stojí za to, dále pracovat za 80 euro navíc? A když zjistí, že ne, zůstane doma - a místo u pokladny zůstane volné pro někoho, koho taková práce baví. Ale největší efekt toho všeho: konečně bude zaplatitelná práce s člověkem - všechna ta namáhavá práce, na kterou téměř nelze nasadit stroje či organizační metody. Vždyť už nebudu muset zdravotní sestře platit 3 000 euro, ale jen 1 500 euro. A taky už nebude problém, když bude chtít důchodce dále pracovat. Ať pracuje, vždyť tím zvyšuje společenskou hodnotu. Svůj daňový přínos pro společnost odvede beztak svou spotřebou.

Umím si představit, jaké úspory z toho vyplynou, když už nebude potřebný obrovský aparát úředníků kontrolujících správnost po-

skytované podpory, ale myslíte si, že spotřební daň bude stačit na udržení takových rajsých poměrů?

Dlouhou dobu už stačí. Všimněte si, že dnes už skutečně platí daně jen koncový spotřebitel. Protože já jako podnikatel musím daně kalkulovat, a když se mi to nedaří, je můj podnik ztrátový; a tak tím spíše neplatím daně. Já tvrdím: všechny daně, které dnes v podnikatelské sféře zaplatíme, ať už je to majetková daň, dědická daň, daň z příjmu, živnostenská daň nebo spolková daň, všechny se projeví v cenách. Ovšem bylo by zajímavým cvičením na utváření demokratického vědomí, kdyby jednou vyšel najevo podíl odvádění státu zavedením čisté spotřební daně: pravděpodobně bychom měli kvótu mezi 45 a 50 procenty.

To zavání spíše „správným označením věci“ než novými paradigmaty: v ekonomice by všechno běželo jako dosud?

Jistěže ne, protože daň založená na příjmu má ještě další problém, a to že nezasahuje na konci procesu tvořícího hodnoty, nýbrž v jeho průběhu. Dopouští se tak říkajíc pychu v lesní školce. Postihuje daní produkt v nehotovém stadiu a na každém přechodovém bodu, a to vede ke spoustě chybných kalkulací. Protože daň zasahuje stále znovu do podnikání, přistupuje se k opatřením, která jsou pro hospodaření vlastně kontraproduktivní: staví se, spotřebovává a investuje se - všechno jen kvůli daním. Spotřební daň naproti tomu postihuje jen zanikající, spotřebovaný produkt - to je také důležitý rozdíl k ekologické dani: ekologická daň se nevybírání na straně spotřeby, ale na straně výroby. Jako by nebyl rozdíl, zda čerpám benzin do tanku, nebo do sanitky.

Takže i spotřební daň řídí: co je pro společnost dobré, zdaňuje se nízkou daní, co není tak dobré, zdaňuje se vysoko?

Tak by to mělo být.

A kdo určí, co je dobré a co ne?

Společenský, parlamentárně prokazatelný konsensus.

Takže vláda. A nebude to zase připravovat půdu pro spoustu ideologie?

Jistě, ale to je vždycky naším údělem. Pro mne je rozhodující, abychom vyvíjeli metody a nástroje, které jsou provázeny co nejmenším počtem kolaterálních škod. Je jasné, že stát potřebuje peníze. Jestliže však zdaňuje způsobem, při němž se nesprávně rozhoduje o investicích, a lidé přestávají přispívat do společenství, pak je to kolaterální škoda. Při spotřební dani jsou tyto škody menší, nemusí se řešit otázka odpisů a bilance by mohly být mnohem průhlednější, otevřenější, a tudíž správnější. A také by se nemuselo tolik výroby stěhovat do zahraničí. Německo by se stalo absolutním daňovým rájem - ačkoli jsem si jistý, že i ostatní by to rychle okoukali.

Chápete tuto svoji vizi jako věc daleké budoucnosti? Asi tak pro rok 2100?

To je taky věc definice: pro mne je vývoj nesouvislý proces, který nezvratně probíhá v čase. Vývoj jde vždy ve fázích, to k tomu procesu patří. Může se stát, že čas na takovou myšlenku nastane docela rychle. Když například na konci třicátých let vyvinul Ludwig Ehrhardt koncept sociálně

tržního hospodářství, nikdo si nemyslel, že už v roce 1948 bude na jeho myšlenku vhodný čas. Ale rozhodující bylo, že byl tento koncept připraven. Platí to i dnes: musíme promýšlet věci pro budoucnost, budoucnost předjímat, hledat a nalézat odpovědi na dosud otevřené, nezodpovězené otázky. A až nastane čas, mít k dispozici promyšlený koncept.

*Český překlad publikován s laskavým svolením
hospodářského magazínu*

brand eins.

Z němčiny přeložila Eva Oliveriusová.

„Je to právě nejprve oblast ducha, ta oblast, ve které jsou činné ty lidské schopnosti, které vlastně člověk přináší z jiných světů na zem, které tkví v jeho vlohách, které tkví v tom, čemu se z těchto vloh dokáže naučit, jež zcela představují individuálnost, které lze rozvíjet o to intenzivněji, čím více se může uplatnit jednotlivá individualita člověka v sociálním životě. Člověk může být materialistou nebo čím chce, ale bude muset říci: Co je činné v této oblasti, to s sebou do tohoto světa přináší člověk narozením, to je něco, počínaje fyzickou zručností manuálního pracovníka až po nejvyšší projevy a odhalení objevitelské síly, co je, má-li to prospívat, naprosto odkázané na jednotlivou individualitu člověka.“

*Rudolf Steiner, Die Kardinalfrage des Wirtschaftslebens.
Kardinální otázka hospodářského života, Kristiania (Oslo), 30.
listopadu 1921*